

ЕРИК УАЙНЪР

Бен и аз

В търсене на формулата
на бащата основател
за дълъг и полезен живот

Превод от английски
Нейко Генчев

 Faber

BEN & ME:

In Search of a Founder's Formula for a Long and Useful Life

Copyright © 2024 by Eric Weiner

Originally published by AVID READER PRESS

An imprint of Simon & Schuster, Inc.

1230 Avenue of the Americas

New York, NY 10020

ISBN 9781501129049 (hardcover)

Всички права запазени, включително правото да се репродуцира тази книга или части от нея по какъвто и да е начин и каквато и да е форма. За информация се обръщайте писмено към Издателство „Фабер“, п.к. 241, 5000 Велико Търново // All rights reserved, including the right to reproduce this book or portions thereof in any form whatsoever. For information, address Faber Publishers, p.o.b. 241, 5000 Veliko Tarnovo, Bulgaria

© Ерик Уайнър – автор, 2024

© Нейко Генчев – преводач, 2024

© Нейко Генчев – художник на корицата, 2024

© Издателство Фабер, 2024

ISBN 978-619-00-1862-9

на Шарън

*„Най-благородният въпрос на света е:
„Какво добро мога да направя тук?“*

Б. ФРАНКЛИН

*„Бенджамин Франклин е бащата основател,
който ни намира.“*

УОЛТЪР АЙЗЪКСЪН*

* Walter Isaacson е известен американски журналист и писател, автор на биографични романи. Книгата му „Benjamin Franklin: An American Life“ е издадена през 2003 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	ИЗВЪНЗЕМНИЯТ БЕН	13
Едно	ПОЧИВАЩИЯТ БЕН	21
Две	БЕБЕТО БЕН	25
Три	КНИЖОВНИЯТ БЕН	40
Четири	ЕМПИРИЧНИЯТ БЕН	51
Пет	МАСКИРАНИЯТ БЕН	59
Шест	УСТАНОВИЛИЯТ СЕ БЕН	74
Седем	СКИТАЩИЯТ БЕН	86
Осем	УСТОЯВАЩИЯТ БЕН	91
Девет	ЗАВРЪЩАЩИЯТ СЕ БЕН	102
Десет	ГЪВКАВИЯТ БЕН	115
Единадесет	СОЦИАЛНИЯТ БЕН	120
Дванадесет	ОБСЕБЕНИЯТ ОТ НАВИЦИТЕ БЕН	128
Тринадесет	СЛОВОЛЮБЯЩИЯТ БЕН	139
Четиринадесет	ЛЮБОПИТНИЯТ БЕН	146
Петнадесет	ЗАБАВНИЯТ БЕН	167
Шестнадесет	БУДА БЕН	175
Седемнадесет	ГОЛИЯТ БЕН	189
Осемнадесет	СЪРДИТИЯТ БЕН	203
Деветнадесет	ВГЛЪБЕНИЯТ БЕН	219
Двадесет	РЕШИТЕЛНИЯТ БЕН	235
Двадесет и едно	ЗАЕТИЯТ БЕН	244
Двадесет и две	ЦЕЛИЯТ БЕН	270
Двадесет и три	ПЛАВАЩИЯТ БЕН	302
Двадесет и четири	Съмняващият се Бен	312
Двадесет и пет	ЗАКЪСНЕЛИЯТ БЕН	324
Двадесет и шест	ВЕЧНИЯТ БЕН	333
Епилог	ОТВЪД БЕН	341
	Благодарности	345
	Избрана библиография	347

ВЪВЕДЕНИЕ

ИЗВЪНЗЕМНИЯТ БЕН

Най-ясно помня прахта. Червеникавокафява пръст, полепнала по кожата ми, по микрофона, по нелепата ми кореспондентска жилетка и по няколкото кичура коса, останали по преждевременно оплешивялата ми глава. Кабул беше пуст, потънал в мрак и отчаяние, а аз, млад журналист, който нямаше понятие в какво се е забъркал, бях най-зеленото нещо наоколо.

Беше 1995 г. Афганистанската столица току-що беше превзета от талибаните – религиозни фанатици, които прекарваха времето си в обикаляне на калните, осеяни с кратери улици на Кабул в пикапи „Тойота“ с монтирани върху каросерията гранатомети. Музиката беше забранена. Жените, в редките случаи, когато излизаха на улицата, бяха задължени да носят бурки – покривала от главата до петите, само с малко мрежесто прозорче за очите. Бурките бяха в абсурдно кралско синьо, което правеше жените в Кабул да изглеждат като извънземни без лица. Футболният стадион бе превърнат в място за публични екзекуции.

Аз произвеждах предано репортажи за NPR, размахвах микрофона си като магическа пръчка и се надявах, че щом показвам мизерията на света, тя по някакъв начин ще намалее.

Един ден реших да се откъсна за малко от мрачната обстановка и се отбих в един магазин за килими. Тази форма на изкуство все още беше разрешена от талибанската власт. Забелязах килима, който исках – красавец, тип „Бухара“, с плътна кафява тъкан, – и започнах неохотно да се пазаря (мразя да се пазаря) с продавача, пълничък мъж със сърдечен смях и иронична усмивка. Договорихме се за цената, след което извадих пачка банкноти по десет и дваайсет долара от колана с пари, за качен на корема ми.

„Не – каза той, усмивката изчезна от лицето му, а гласът му стана тревожен. – Само Франклини! Само Франклини!“

Голяма част от света познава Бен Франклин по този начин: лицето върху стодоларовата банкнота. (Три четвърти от всички стодоларови банкноти циркулират извън САЩ.) Така мислех за Франклин и аз, ако изобщо мислех за него. Когато го правех, в съзнанието ми изникваха образи като от комикс: Франклин работи с печатарската си преса. Франклин подписва Конституцията на САЩ. Франклин флиртува с дамите в Париж. И, разбира се, Франклин пуска хвърчилото си в гръмотевичната буря.

Като неспокойна душа, винаги съм се интересувал от мъдростта на чужденци: Ганди, Конфуций, Ницше и много други. Винаги съм предполагал, че истинската мъдрост живее далеч и говори на чужд език. Вдъхвах историята на другите, а в същото време оставах невежа за своята собствена. Това ме тревожеше, но не достатъчно, за да направя нещо по въпроса. Тогавя имах война, която трябваше да отразявам, свят, който трябваше да опозная, така че прибрах в колана с пари останалите банкноти с лика на Франклин и не помислих повече за него. Докато не дойде времето да го направя отново.

Превъртаме три десетилетия напред. Вече не съм млад. Аз съм мъж на определена възраст, с всички произтичащи от това несигурност и опасения. Наближавам това, което Платон нарича праг на старостта. Не съм стар, това да е ясно, но вече не съм и млад. Намирам се в едно неудобно състояние „бардо“, някъде между средната възраст и тази за пенсиониране. Наближава и един рожден ден. Голям рожден ден, в който числото шест заема видно място. Опитах се да го игнорирам. Отначало тази тактика беше доста лесна. Рожденият ден беше мъничко петънце в голямото небе, като самолет на крайцерска височина или балон с горещ въздух, който се носи високо над пустошта на Южна Дакота.

Постепенно обаче неназованият рожден ден ставаше все по-голям, докато не запълни зрителното ми поле. Започнах да правя равносметка на живота си и тя не ми хареса. На какво се равняваха всичките ми безкрайни, безсмислени стремежи? Какво добро съм направил?

Тогава Франклин отново се появи в живота ми. Промъкна се, докато не внимавах. Моят издател ми предложи да напиша книга за извънземните – по-специално за една среща с НЛО, която може да се е случила над планините Бъркшър в Масачузетс през 1969 г. А може и да не е. Не исках да пиша книга за извънземните, но исках да направя редактора си щастлив, така че обещах да проуча въпроса.

Случаят в Бъркшър ми се стори проблематичен, даже по-съмнителен от останалите срещи с НЛО. Той включваше ярки светлини, отвличане на едно цяло семейство и същества, подобни на насекоми. Въздъгнах. (Често го правя.) Антипатията ми към цялата идея за НЛО се втвърди. Казах си, че ще продължа още малко с проучването, след което ще се обадя на издателя и ще си направя отвод. Без книги за НЛО от мен.

Тогава попаднах на една статия, която промени всичко. Тя беше озаглавена „Нашите бащи основатели, обсебени от извънземните“. Заинтригуван, се зачетох. Очевидно някои от основателите на Америка са вярвали във възможността за интелигентен живот във Вселената. През 1639 г. Джон Уинтроп, първият губернатор на колонията в Масачузетския залив, забелязва появата на неидентифицирани обекти в небето над Бостън. С други думи НЛО. А Бенджамин Франклин като млад пише: „Когато простирам въображението си отвъд нашата система от планети, отвъд самите видими фиксирани звезди, в това пространство, което е безкрайно, си представям, че то е изпълнено със слънца като нашето, всяко с хор от светове“.

Хор от светове! Сега вече интересът ми се разпали – не към НЛО, а към Бенджамин Франклин.

Той не е очевиден източник на вдъхновение за човек като мен, който се интересува повече от чуждите земи и народи, човек на изкуството, а не на науката. Но ако съм научил нещо от пътуванията си, то е винаги да поставям под въпрос предположенията си, винаги да се питам: какво би било, ако...? Ами, ако съм търсил на грешните места? Ами, ако мъдростта се крие много по-близо, отколкото си мисля?

Колкото повече научавах за Бен Франклин, толкова повече подозирах, че точно той може да е наставникът, който търсех,

човекът, който да ме напътства как да остарявам и как да живея. Последната третина от живота му се оказа най-интересна, а първите две трети бяха направо завладяващи. Именно в края на живота си, когато е можел просто да прекарва времето си в игра на голф във Флорида, той постига най-много и се променя най-много. Това е моментът, в който Франклин Лоялистът се превръща във Франклин Бунтовникът, а по-късно Франклин Привърженикът на робството се превръща във Франклин Аболиционистът. Тогава той очарова французите и успява да ги убеди да подкрепят американската кауза. Парадоксално е, че именно тогава Франклин открива почти будисткото спокойствие, което дълго му е убягвало.

Франклин е най-материалният от бащите основатели. И Джеферсън, и Адамс, и Вашингтон са имали добри глави на раменете си, но точно това е проблемът – всички те са били само глави. Нямам представа как са изглеждали вътрешностите на Джеферсън (имал ли е такива?) или задните части на Вашингтон. Но Франклин си е основател с всички съставки! „Плътски, светски, изменчив и безбожен“, както писа един учен.

Да, помислих си, четейки тези думи, и слава богу, защото този най-плътски и непостоянен сред бащите основатели е бил и най-човечен. Той е основателят, с когото бихме искали да прием бира. Не мога да си представя да нарека Томас Джеферсън „Томи“ или Джеймс Мадисън „Джимбо“, но не се чувствам неудобно да наричам Франклин „Бен“ или дори „Бени“, както е бил известен в младостта си.

Бенджамин Франклин е най-известният президент, който не е бил президент. Постигнал е толкова много, че е трудно да изберем откъде да започнем. Той е най-известният американец на своето време и единственият, който щеше да бъде известен дори ако я нямаше Войната за независимост. Франклин е бил печатар, издател, сатирик, учен, филантроп, хуморист, дипломат, изобретател, законодател, метеоролог, мемоарист, пощенски началник, редактор, пътешественик, разобличител на митове и ентузиаст. Той също така е бил инфлуенсър, може би първият. Франклин е единственият човек, който подписва

и четирите документа, довели до основаването на новата република. Изобретил е гръмоотвода, бифокалните очила, нов вид печка, съответстващата субсидия, музикален инструмент, наречен стъклена армоника, стол, който може да се превърне в стълба... И това е само част от списъка. Във Филадельфия той основава много от гражданските организации, които сега приемаме за даденост: обществени библиотеки, болници, доброволни пожарни служби, квартални дежурни. Той е бил едновременно практик и визионер – рядко срещано съчетание.

Моята автобиография е значително по-невпечатляваща. Не съм измислил нищо, не съм създал нищо. Не съм най-известният американец на своето време. Не съм печелил войни, не съм подписвал декларации.

Докато се ровя обаче, откривам няколко неща, по които Бен и аз си приличаме. Аз също имам нужда да сваля повече от няколко килограма. Аз също вярвам, че най-прекият път към сърцето на човека минава през чувството му за хумор. Франклин, също като мен, е бил пътешественик. Той е пътувал по-далеч и по-дълго от всеки друг американец по онова време. Прекосил е Атлантическия океан осем пъти, и то в епоха, когато достигането до целта не е било гарантирано, а обслужването на полетите е било дори по-лошо от днес. Прекарва една трета от дългия си живот в чужбина, като живее в Лондон и Париж и посещава Канада, Ирландия, Шотландия, Германия, Нидерландия и за три прекрасни дни португалския остров Мадейра. Виното от този регион е едно от онези малки удоволствия, които Франклин цени високо; той вярвал, че ако се съберат достатъчно количество малки удоволствия, резултатът ще бъде огромно щастие.

Франклин е най-неразбраният от основателите. Въпреки успехите си в бизнеса и факта, че лицето му украсява стодоларовата банкнота, той не е бил капиталист, алчен за пари. Открих, че е бил повече будист, отколкото banker. Борел се е с нематериалните неща в живота: морал, смъртност, Бог, блаженство, любов. Въпреки репутацията си на студен човек Франклин не е бил автомат.

Бил ли е съвършен? Категорично не. Понякога Франклин ме разочарова, друг път ме вбесява. Той е бил, както казва един историк, „съвършеният модел на здравомислие“, а аз не мога да се сетя за нищо по-дразнещо от това. Можел да бъде твърде буквален и педантичен, но и твърде предпазлив. Можел да бъде етноцентричен и фанатичен. Така че, да, той е имал недостатъци, но аз също имам.

И също като мен Бен обича най-много да разказва хубави истории. Както се нуждаем от кислород, за да дишаме, и от вода, за да прием, ние, хората, се нуждаем и от истории, които да разказваме на себе си, особено по три основни въпроса. Как сме стигнали дотук? Къде отиваме, когато умрем? Какво трябва да правим междуременно? По първите два въпроса Франклин не може да ни помогне много; той не е имал време за празни разсъждения. Но по третия въпрос има какво да предложи. Той е добър водач, а аз със сигурност имам нужда от такъв.

Във време, когато всички, включително и аз, се опитваме да създадем по-добри версии на себе си, Франклин, оригиналният американски пропагандатор на самопомощта, ни напомня, че това е по-лесно, отколкото си мислим. Във време, когато гобленът на нашия съюз се къса, Франклин ни напомня, че в американския експеримент има нещо, което е по уникален начин извисяващо и възхитително. Във време, когато мненията са се втвърдили, Франклин ни напомня, че да промениш мнението си, е не само нещо, достойно за уважение. То е и нещо типично американско.

За съжаление, Бен Франклин живее в миналото, а това не е място, което ние, американците, обичаме да посещаваме. Разбира се, харесваме добрия магазин за сувенири в музея или възстановката на Гражданската война, но като млада нация смятаме, че бъдещето, изпълнено както с обещания, така и с ужас, е много по-привлекателно от миналото. И все пак миналото – по-специално осемнадесети век – е мястото, в което здраво съм вкарал главата си през последните няколко години. Това не е лошо място да си пъхнеш главата, стига само тази глава да не е черна, индианска, женска или каквато и да

е друга, освен бяла мъжка глава, която говори с правилния акцент.

Преди време покойният социолог Нийл Поустмън написа книга, озаглавена „Построяване на мост към 18-и век“. Неговата теза: осемнадесети век е бил ключов период, в който са се родили много от нашите съвременни идеи, и би било разумно да се върнем към него. „Да забравим грешките си, е лошо – пише той, – но да забравим успехите си, може да е още по-лошо.“ Толкова се притесняваме да не повторим миналото, че пропускаме скритите съкровища, които то съдържа. Намирам тази идея за привлекателна, защото съм си точно такъв – търсач на съкровища.

Отначало любопитството ми към Франклин и неговото време къкреше полека на бавен огън, но скоро достигна до бурно кипене с интензивност и постоянство, които ме изненадаха. Резултатът от моето увлечение по Франклин е книгата, която държите в ръцете си. На тези страници, уви, няма да откриете извънземни, но се надявам да видите това, което аз виждам в Бенджамин Франклин: един от бащите основатели, динамичен и земен, човек, от който можем да научим много за нещо толкова примамливо и неуловимо – тайната на дългия и полезен живот.

ДВАДЕСЕТ И ДВЕ

ЦЕЛИЯТ БЕН

На Бен му отнело повече от месец, за да стигне до рибарското селище Орé. На мен ми отне по-малко от дванадесет часа. Ако напредъкът се измерва със скоростта, тогава, да, това е напредък. Моето пътуване беше по-удобно от пътуването на Бен и със значително по-малко драматизъм. Не страдах от пърхот или циреи. Британските военни кораби не ме преследваха. Храната, макар и да не беше изискана, беше годна за консумация. Пътуването ме измори, но не ме съсипа.

И все пак Бен и аз споделяме едно разтърсващо преживяване: сблъсък с възрастовата дискриминация. За него то дошло под формата на шепнешком изказани опасения дали на седемдесетгодишна възраст е подходящ за такава предизвикателна задача. На мен се случи по време на транзитното преминаване през международното летище във Франкфурт. Бях в автобус, който се придвижваше от терминала до самолета. Автобусът беше претъпкан. Имаше свободни само места за правостоящи. Един млад човек, с дънки и очевидна нагласа, ми предложи мястото си – не, *настоя* да седна на неговото място. Направи го гръмко и мелодраматично, за да не остане никакво съмнение в размера на огромната му и силна щедрост.

„Не, благодаря – казах рязко. – Добре съм.“

Няколко секунди по-късно той отново предложи, още по-драматично, и аз повторих: „Добре съм“, макар и с тон, който изразяваше друго чувство: „*Майната ти*“. Значи, така ще е? Хората ще ми предлагат местата си. Да ми носят чантите. Ще ме съжаляват. Няма да го приема. Защо да го правя? Бен не го направил.

Попаднах на история за Бен, когато той вече бил навършил осемдесет години. Един посетител на дома му във

Филадельфия, Манаси Кътлър, поискал да види определена книга в библиотеката на Бен. Книгата била тежка. Бен се затруднил да я вдигне. Кътлър предложил да му помогне – библиотечен еквивалент на жеста да предложиш мястото си. Бен се възпротивил и, спомня си Кътлър, „с онази сенилна амбиция, която е характерна за старите хора, той настоя да го направи сам и не позволи на никой да му помогне, само за да ни покаже колко много сили още има“. Браво, Бен. Сенилна амбиция ли? Не, за това има друга дума: „непримиримот“.

Харесва ми Орé. Харесва ми как градът прегръща пристанището като топло одеяло и как носи възрастта си безгрижно, като седемдесетгодишен, който няма какво да доказва. Харесва ми мрачната и внушителна църква „Сен-Совьор“, кацнала на върха на хълма, откъдето се виждат старите къщи и кафенета, които гледат насам-натам, и крайбрежието, което не се е променило почти никак, откакто Бенджамин Франклин и двамата му внуци са слезли тук преди близо двеста и петдесет години.

Бен не споделял моята привързаност към Орé – нарекъл го „жалко място“ и нямал търпение да го напусне. Кое не попречило на града да се възползва от своя кратък момент с Бен. Той е навсякъде, както откривам след две минути. Минавам покрай кея „Франклин“ и малката плоча, отбелязваща мястото, където почти сринатият от изтощение Франклин е слязъл на брега. Продължавам покрай гигантския цветен стенопис на Франклин на една стена, покрай сладоледа с вкус „Франклин“ (лимон с касис и праскова), преди да стигна до бар „Франклин“. Не мога да виня добрите хора от Орé, че са се насочили към Франклин. Местата не могат да избират историческите си акредитивни писма. Те работят с това, което имат.

Колони от тъмно дърво и бледи каменни блокове поддържат бар „Франклин“ едва-едва. Той е стар и наклонен и ми напомня на нещо от филма „Уили Уонка и шоколадовата фабрика“. В този летен ден бар „Франклин“ работи оживено. Сервитьорът е зает. И то със заетост тип Бен. Привличам вниманието му и си поръчвам бира и вкусни палачинки. От позицията си на терасата мога да наблюдавам целия град:

дървените платноходки, които се люшкат в малкото пристанище, сградите с черни покриви, които контрастират добре с памучните облаци на деня, букинистите на тротоара, които подреждат стоката си в спретнати, изпълнени с любов редици. Бретанското градче изобщо не изглежда окаяно. Има приятно, смътно мистично усещане, което може би се дължи на келтското влияние.

Може би мрачната оценка на Бен за Орé се е дължала на изтощението му (той едва се държал на краката си), а може би именно тук го е застигнала огромната тежест на мисията му. Континенталната армия на Джордж Вашингтон отчаяно се нуждаела от муниции, припаси, инженери, военни кораби и дори униформи. Всичко това, разбира се, струвало пари, но младите Съединени щати нямали почти никакви. Нямали и кредити. Френската подкрепа не била факултативна. Без нея американците не могли да спечелят войната.

Да се убедят французите да се присъединят към американската кауза, нямало да е лесно. През миналия век Франция водила четири колониални войни с Великобритания и крал Луи XVI не желал да се забърква в пета, особено в такава, чиято цел била свалянето на друг монарх. Френските официални лица не искали да провокират стария си съперник, не и сега, затова не желали да се виждат публично с Франклин. Мисията на Бен не била невъзможна, но била близо до невъзможното.

С всяка изминала година Бен ставал все по-смел и по-смел, а не обратното. Поемал рискове, нападал не една вятърна мелница. Твърде много хора играят на сигурно, когато остаряят. Те вече не се опитват да се справят с невъзможните неща и не се отдават на лекомислие. Защо? Човек би си помислил точно обратното, че старостта е идеалното време за експериментирание, за гмуркане и за нападане на вятърни мелници. Какво има да губите? Докато се разхождам по приятната крайбрежна улица на Орé, гледам дървените лодки и ближа лъжичка сладолед „Франклин“, се заричам да остаряя смело и безразсъдно. Ще поемам рискове, дори опасни. И ще стоя, а няма да седа в автобусите – независимо какво мисли някой самодоволен пънкар.

Бен нямал търпение да стигне до Париж и да се впусне в мисията си. Имало обаче една пречка. Багажът му все още се намирал на борда на „Разплата“, който се клатушкаше в морето. Изненадан съм колко често проблемът със загубения багаж се появява в записките на Франклин. Винаги съм го смятал за проблем, роден през XX век, *enfant terrible* на ерата на реактивните самолети, но очевидно не е така. Бен прекарва много време в търсене на своеволен багаж – свой собствен или на американски колеги в чужбина.

Друг проблем, който не е толкова нов, колкото си мислех: дезинформацията. Още преди Бен да пристигне във Франция, Британското посолство усилено разпространявало слухове за него и за американските военни усилия. Повечето от тях били неоснователни. Едно от първите писма, които Бен пише от френска земя, е до стария му приятел Жак Барбьо-Дюбур, в което го предупреждава да не вярва на всичко, което чува: „Разбирам, че си получил лоши новини за нещата в Америка, но те не са верни“.

Всъщност в този случай те са. Войната вървяла зле за американците. Британците изтласкали опърпаната разнородна армия на Джордж Вашингтон от Лонг Айленд в Ню Джърси, като я обърнали в пълно отстъпление. Положението не изглеждало добре. Бен знаел, че трябва да преобърне новините за войната, ако иска да има някаква надежда да спечели френската подкрепа.

Скоро Бен и внуците му напуснали „нещастния“ Орé и се отправили към близкия Нант. Това било още едно неудобно и опасно пътуване. Каретата била „отвратителна“, конете – уморени, а пътят – пълен с разбойници. Придружителите се държали настрана, и то не само заради безопасността. Мисията на Бен изисквала секретност, за да не злепостави френското правителство или, ако то отхвърли американските предложения, „да се предпазим от срама, че сме получили позорен отказ“.

Бен се опитал да не привлича вниманието към себе си, но скоро осъзнал, че това е толкова възможно, колкото

гръмоотводът да не привлича вниманието на мълнията. В Нант се разчуло, че прочутият американец е в града, и Бен бил затрупан с покани за балове и други светски събития. „Тук съм изключително добре дошъл“, пише той до Комитета за секретна кореспонденция, като силно подценява думите си. „Америка има много приятели.“ Бен също. Когато пристигнал в Париж точно преди Бъдни вечер на 1776 г., няколкостотин от тези приятели го посрещнали. Ликуващи тълпи изпълнили улица „Университетска“.

Как да си обясним огромната, граничеща с месианство слава на Бенджамин Франклин във Франция? Може би е генетична? „Някои смятат, че сме от френско потекло, което преди се е наричало франки“, разсъждавал бащата на Бен. Или пък електрическите му експерименти са намерили отзвук във Франция, епицентъра на Просвещението, повече откъдето и да било другаде? Дали заради дръзкия образ на Бедняка Ричард, наричан във Франция *Von Homme Richard*?

Отчасти по замисъл, отчасти по стечение на обстоятелствата Франклин изпълнява желанието на французите за определен архетип: мъдър отшелник философ. Бен възплъщава теорията на Русо за вродената доброта на първобитния човек, „благородния дивак“, но подправена с остроумието на Волтер. Неустоима комбинация. Бен Хамелеонът се превъплъщава в ролята. Нямало ги вече джентълменските костюми от Лондон. Вместо това той носел обикновено кафяво сако, бели чорапи и риза, както и траперска шапка от козина на бялка, с която се сдобил по време на Голямото канадско фиаско. И което е най-шокиращото, нямал перука. В писмо до приятелката си Ема Томпсън той описва новия си външен вид: „Представете си ме толкова весел, колкото преди, силен и сърдечен, само с няколко години по-възрастен, облечен много семпло, с тънката си сива права коса, която се подава под единственото нещо на главата ми – хубава кожена шапка, която скрива челото ми почти до очилата. Помислете си как изглеждам сред напудрените глави на Париж“. Хората го приемали за обикновен квакер. (Не бил.) Франклин не лъжел за идентичността си. Просто не поправял погрешните впечатления на хората.

Няколко месеца Бен прекарал в хотели, но скоро намерил жилище, което отговаряло на неговия ранг и мисия – елегантна и спокойна резиденция, която през следващите осем години служела не само като негов дом, но и на практика като Посолство на САЩ. Първото в света – още нещо, в което Бен е пръв.

Закусвам в „Аеро Кафе“ – име, което съм сигурен, че ще се хареса на Бен. Той бил ранен любител на авиацията. След като става свидетел на първото издигане на балон в Париж, той предсказва не само въздушните пътувания, но и въздушните войни.

Намирам се в Паси. Отделно село по времето на Бен, днес то е шикозен анклав в 16-и район на Париж. Паси е квартал, в който никой не върви. Те се разхождат. Така че и аз го правя.

Разхождам се покрай импровизираните сергии за книги, където всеки том е изложен с голямо внимание и – нека го наречем така – с любов. Печатарят Бен несъмнено е оценил френската страст към книгите. Разхождам се покрай скъпи бутици и салони за маникюр. Минавам покрай група работници, мъже с „кожени престилки“, които се борят с плетеница от кабели. Това са хората на Бен, не моите. Моята представа за ръчен труд е да включва лаптопа си. Разхождам се покрай добре облечени парижани и техните също толкова добре облечени кучета. Разхождам се до „Маршэ дьо Паси“ – покрит пазар, на който има множество предизвикващи възторг храни: говеждо месо, телешко месо, пити сирене с големината на главата ми. Нищо чудно, че Бен трудно устоявал.

Забелязвам, че в Паси има много оптики. Мисля, че това е много важно за Бен, като се има предвид изобретяването на бифокалните очила. Знак! Или моят рационален ум ме заблуждава да виждам това, което искам да видя? Отбелязвам тази възможност и продължавам разходката си. Скоро попадам на „Мезон Балзак“. Някогашният дом на писателя Оноре дьо Балзак сега е малък музей. Двамата велики мъже не са се познавали. Балзак е роден почти десетилетие след смъртта на Франклин. Той обаче е бил убеден франклинист и веднъж

отбелязва, че Франклин е изобретил гръмоотвода, мистификацията и републиката.

Разхождам се по улица „Франклин“, а след това по наклонената улица „Ренуар“. Поглеждам наляво и там е Айфеловата кула, която се материализира от нищото, или поне така ми се струва. Бен никога не е виждал парижката забележителност. Тя е построена повече от век след престоя му във Франция. Разбира се, той е видял река Сена. Тя била постоянно и успокояващо присъствие. Светът може би отивал по дяволите, но имало надеждната Сена, която течала спокойно през сърцето на Париж и в съседство през Паси.

След още една-две пресечки най-сетне я забелязвам: малка табела, обозначаваща мястото, където някога се е намирал „Хотел дьо Валентинуа“. Табелата споменава за хедонистичното наследство на сградата. Някогашната собственичка, графиня Валентинуа, организираща галантни партита за своите „разпуснати приятели, защото в Паси човек се забавлява“. За да няма съмнение, някога в „Hôtel de Valentinois“ са се провеждали секс партита. Но това е било много преди Бен да го избере за своя нова резиденция и де факто за Посолство на САЩ. Имението е с идеално местоположение – близо до Париж, но достатъчно далеч, за да има Бен известна свобода, и на пътя за Версай, седалището на правителството. То имало изглед към лозята, спускащи се към Сена. Имало и винарска изба. (Колекцията на Бен щяла да нарасне до повече от 1200 бутилки.) Бен обожавал „Хотел дьо Валентинуа“ дори повече от любимия си номер седем на улица „Крейвън“ – чувство, за което разказал на сестра си Джейн в началото на 1777 г.: „Живея в красива и просторна къща на хълм с голяма градина с прекрасни алеи, на около половин час път от Париж. Всеки ден се разхождам малко в градината, имам добър апетит и спя добре. Попаднах в добър квартал с много приятни хора, които, изглежда, ме обичат; поне са приятно учтиви: така че като цяло живея толкова удобно, колкото може да живее човек толкова далеч от дома и семейството си“.

„Хотел дьо Валентинуа“, както и къщата на улица „Крейвън“, бил нещо повече от резиденция. Бил убежище, оазис,

неговото сигурно място (макар че не бил в безопасност от британските шпиони, както после научих). Бен инсталирал гръмоотвод на покрива и печатарска машина в мазето.

Новият собственик на имението и хазяин на Бен бил богат търговец на оръжие на име Жак Донасиен Ле Рей дьо Шомон. Той симпатизирал на американската кауза и отказал да приеме наем от Франклин. По времето, когато Бен се премества в жилището, Шомон снабдявал американските сили с така необходимия барут.

Бен обичал своето малко селце. Той се наслаждавал на прясната изворна вода, филтрирана през пясък и много поздравословна от всичко в Лондон. Животът в Паси включвал много от тринайсетте добродетели на Бен, както и няколко от пороците му. Той се възхищавал на чистите (добродетел № 10) улици, подходящи за разходки, на спокойните градини (добродетел № 11) и на начина, по който те постигали ред и баланс между работата и удоволствието (добродетел № 3). Е, французите не успявали да се справят с въздържанието (добродетел № 1) и целомъдрието (добродетел № 12), но Бен им давал малко свобода, както правел и със себе си.

Франклин се стараел да стои в сянка, но не бил отшелник. Редовно посещавал салоните, особено тези, организирани от мадам Хелвеция, вдовица на известен философ и самостоятелна интелектуална сила. Нейната пълна с котки къща в Отъой, на кратко разстояние с карета от Паси, се наричала „Деветте сестри“, по името на деветте музи, а интелектуалците и философите, които се събирали там, били известни като Академията на Отъой. Бен често играел шах там до късно през нощта, докато свещите издържат. Някои казват, че понякога мамел и изкарвал противника си от равновесие, като барабаниял с пръсти по масата.

Франклин много обичал и компанията на мадам Брийон. Тя била талантива клавесинистка и композиторка и свирела и пеела за Бен, придружавана от двете си дъщери. „Моята опера“, наричал я Бен. Именно мадам Брийон нарекла Бен *ton cher papa* – термин, който бил възприет от повечето му близки приятели в Париж, включително и от мъжете. До този момент

вече всички знаели, че той е представител на САЩ, което само увеличавало популярността му.

Време е да обърнем внимание на слона в стаята: Бен Франклин и френските дами. Бил ли е той, както твърди сънародникът му Артър Лий, „покварен старец“, който превърнал американската мисия в „разсадник на разврат и пороци“?

Не. И да. Първо, Бен не е изневерявал на съпругата си Дебора. Тя починала, две години преди той да се приземи в Орé. Освен това Франклин е бил на седемдесет години и е страдал от камъни в бъбреците, подагра и други заболявания. В някои дни едва успявал да стане от леглото си, камо ли да се качи в друго. „Няма нито едно доказателство“, че Бен действително е имал връзки с французойки – заключават двама историци, които са написали окончателния доклад за личния живот на Франклин.

За корпулентния и пълен Бен „онези трудни за управление младежки страсти“ били отшумели. „Прав ви път, добре. Добре, че се отървах от вас“, казал си той, преди да се отдаде на последното си развлечение: флирт заради самия флирт. Във Франция го издигнал до форма на изкуство. Флиртувал в салоните и в музикалните зали. Флиртувал край реките и в градините. Флиртувал през деня, флиртувал и през нощта.

По онова време целуването по бузите или на устните не било модерно във Франция. Не се притеснявай – пише Бен на свой приятел. „Френските дами имат 1000 други начина да ти се харесат, като проявяват по различни начини внимание, любезност и разумни разговори.“ Мозъкът си оставал любимият орган на Бен.

Поне един от изследователите на Франклин, Лорейн Пангъл, смята, че флиртовете на Бен са били продължение на уменията, които са му позволили да очарова френското правителство и да спечели Войната за независимост: „Той е имал инстинктивно познание как да достигне до хората, да ги обезоръжи, да ги привлече и да ги спечели, и може би е неизбежно човек с такива таланти да бъде непоправим флиртаджия“. Бенджамин Франклин бил бащата основател на флирта.

Бен бил популярен сред всички, не само сред жените. Непрекъснато го обсаждали „хора с разни проекти, спекуланти и авантюристи от всякакъв характер“, включително писатели, философи, избягали тийнейджъри, бъдещи имигранти в Америка, селски свещеници и какви ли не още, а един ден дори бивш затворник с утопичен „план за вечен мир“. Пиер-Андре Гаргаз пристигнал на прага на Франклин мръсен и разчорлен, дошъл пеша от едно село в Южна Франция. Повечето дипломати, повечето хора биха изпратили Гаргаз да си ходи, но не и Бен. Той го посрещнал и прочел неговия може би визионерски, може би луд план за световен мир. Открил, че той съдържа „някои много разумни идеи“ – Гаргаз е първият човек, който използвал термина „Обединени нации“ – и отпечатал няколко копия за своя сметка. Бен като потенциалист от най-висша степен.

Преговорите с французите били най-важната му задача, но не и единствената. Той помагал на американците да открият изгубения си багаж, разпореждал се с плячка, докопана от каперите, организиран ежеседмични вечери за американските си колеги в Париж.

Нека да спрем за момент и да разгледаме ситуацията на Бен. Бил почти на 71 години и, за кой ли път, започвал живота си отначало. Той не само бил изправен пред почти невъзможна мисия, но и трябвало да се адаптира към нова култура, език и политическа сцена. Дали е било въпрос за предразположение, за светоглед или за някаква неизразима химия, но Бен и новият му дом се оказали забележително съвместими. Французите обикнали Бен и той обикнал французите. Франция, казва той, е „най-приятната нация“ и няма „национален порок“. Това не било съвсем вярно. Франция имала национален порок, даже няколко, но те напълно съответствали на тези на Бен: любовта му към смеха, музиката, виното и, да, към жените. Може би никога досега един човек и една нация не са се допълвали толкова добре, както Бен Франклин и френската нация.

Първоначално френското правителство не било склонно да заложи на американците. Французите отпуснали само толкова,

колкото да останат в играта: един милион ливри (200 000 долара), които били преведени през фиктивна компания, създадена от драматурга Пиер Бомарше, автор на „Севилският бръснар“ и „Сватбата на Фигаро“. И така повече от година. Французите отпусkali помощ на дребно, достатъчна, за да успокои американците, но не чак толкова, че да вбеси британците.

Всичко това се променило на четвърти декември 1777 г. сутринта. До Франция достигнала вестта за голямата американска победа при Саратога. Около осем хиляди британски войници, водени от генерал Джон Бъргойн, се предали на континенталната армия на Джордж Вашингтон. Сега американците изглеждали много по-добър залог. Франклин започнал разговори с френския външен министър граф дьо Вержен за възможен съюз. Твърдо проамерикански настроен, Верген бил внимателен и професионален дипломат и, за щастие на Бен, добър познавач на характерите.

Франклин успял във Франция, при това впечатляващо. За няколко кратки години той договорил два договора с Франция, успял да издейства повече от 48 милиона ливри (1,4 милиарда долара днес) под формата на заеми и подаръци, да не говорим за пряката военна помощ под формата на френски военни кораби и войници. Америка нямало да спечели войната без дипломатическата магия на Стария фокусник. Как един седемдесет и няколко годишен мъж с наднормено тегло, който мразел да проси пари и се отвращавал от всякакви конфликти, се потопил в блатото на един огромен конфликт, конфликт в конфликта, една матрьошка от вражди, и не само излязъл победител, но и с непокътнат здрав разум? Даже обратното, Франклин станал по-здравомислещ по време на престоя си във Франция. „Спокоен“ е думата, която много френски приятели използват, за да го опишат. „Очите му отразяват едно съвършено равновесие, а устните му – усмивка на неизменно спокойствие“ – казва Пиер Кабанис.

Бих могъл да се възползвам от това франклиновско спокойствие. Една ранна сутрин в Паси се събудих и открих, че десният ми крак е зачервен и подут. Притеснен, се обърнах към д-р Гугъл, който е още по-малко истински лекар от мен и

Бен. Не толкова добрият д-р Гугъл ми съобщи, че това може да е дълбока венозна тромбоза, а тя може да доведе до кръвен съсирек, който може да е фатален. Или пък може да е леко раздразнение на кожата.

Реших, че няма да рискувам. Обадих се на истинския си лекар вкъщи, без да се съобразявам с часовата разлика. По някаква причина той звучеше раздразнено, но ме успокои и ми предложи да се отбия в местната аптека за антибактериален крем.

Оказа се, че не е дълбока венозна тромбоза. Дори не беше и кожна инфекция. Беше... какъв е правилният медицински термин? – нищо. Бен не страдал от такава хронична хипохондрия, а е имал далеч повече причини да бъде хипохондричен. Какво е знаел той, което аз не знам?

Да не говориш френски във Франция, прилича доста на това, да си стар. Светът е познат и в същото време непознат, сякаш го гледаш в криво огледало. Улавяш някакви дребни части, лингвистични отломки, но не много повече. Разбираш толкова, колкото да се объркаш. Намираш се в един несъществуващ свят, който едновременно присъства и отсъства. Дори най-безобидните срещи те карат да се потиш. Повечето хора те игнорират. Някои от тях са любезни, но подозираш, че са мотивирани от съжаление, а не от доброта. Живееш в постоянен страх, че от теб ще поискат нещо, което не можеш да направиш, например да съобщиш точния час или да упътиш някого. Когато говориш, хората се мъчат да те разберат. Няколко от тях изглеждат физически измъчени от звуците, които издаваш. Други предлагат да ти помогнат, да говорят на твоя език, но ти отказваш, вкопчвайки се в последните си остатъци от гордост, както Бен се вкопчил в тежката книга в библиотеката си.

Бен научил френски език по начина, по който правел всичко останало: светски, с хумор и без да се притеснява да прави грешки. Говоримият му френски език не бил съвършен, но бил повече от достатъчен. Тази дарба дразнела Джон Адамс (който по това време също бил във Франция), който

прилежно прекарвал часове – дни! – заровен в учебници по граматика и мрачни книги като „Погребални слова“ на Босюе, като през цялото време мърморел за неграматичния френски на Франклин и незаслужените похвали, които той получавал.

На големи събирания Бен се затруднявал да следи разговора, затова запазвал мълчание (добродетел № 2). Хората приемали неговата сдържаност за мъдрост. Особено жените разговаряли с него часове наред, „без да забележат, че той разбира малко поради ограниченото си владение на нашия език“, отбелязва приятелят му абат Льофевр дьо ла Рош.

Стигам до тъжния извод, че на моята възраст (по-възрастен, но не и стар) никога няма да се науча да говоря френски, дори и слабо. Никога няма да изкача връх Еверест или да играя в пиеса на Бродуей или дори извън Бродуей. Никога няма да се занимавам със спелеология. Сещам се за една строфа от стихотворение на Доналд Джъстис: „Мъжете на четиридесет години/ се научават да затварят тихо/ вратите на стаите, в които/ няма да се върнат“. Вече съм навършил доста повече от четиридесет години, а вратите се затварят толкова бързо, че започвам да се чувствам в капан.

Вратите се затваряли и за Бен. Вратата на плуването (макар че тя никога не се затворила напълно), вратата на секса и накрая дори вратата на ходенето. Въпреки това той не се поддавал на отчаянието и продължил да изпитва радост от вратите, които останали отворени или поне откренати. Дори затворените врати имат своите предимства. Те ви дават възможност да се съсредоточите върху тези, които остават отворени, тези, които наистина имат значение, като например „вратите на мъдростта“, които, както отбелязва Бен, никога не се затварят.

Бен оставал активен, но не се вкопчвал в младостта. Той не подражавал на младите и не им завиждал. Напълно приемал възрастта си, дори ѝ се радвал. Мисля, че е дължал жизнеността си на факта, че животът му не само бил пълен със занимания, но и смислен. В Американската революция Бен намерил целта – дома, – който бе търсил. И то на седемдесетгодишна възраст! Може би, само може би, и аз все още имам време.

Бъркам в раницата си и изваждам една книга, която съдържа колекция от портрети на Бен. Любимият ми е нарисуван от една френска художничка на име Ан-Розали Боке Фийбол. Била е съседка на Франклин в Паси и негова приятелка. Нейната картина се различава от популярните по онова време сковани и безжизнени портрети. Франклин е облечен небрежно в бяла риза с отворено деколте и зелена дреха с кожена подплата. Той е без перука, а оредяващата му светлокафява коса се разлива почти до раменете му. Лявата му ръка лежи в скута му, а дясната е издигната над карта и чифт очила (може би бифокални), поставени на маса. Дланта му е отворена в широк жест, сякаш признава нещо по време на разговор. Устните му са обърнати леко нагоре, в лек намек за усмивка. Очите му ме впечатляват най-много. Сиво-зеленикави, те са едновременно самоуверени и уязвими. Прилича на човек, когото би искал да познаваш.

Бен е бил на седемдесет и две години, когато е позирал за портрета, но не изглежда стар. Не изглежда и млад. Излъчва тиха жизненост, суровост и – просто ще го кажа – либидо, което никога не съм свързвал с човек на седемдесет години. Картината ме изпълва с възхищение и надежда.

Връщам се към Великата френска загадка. Как Бен се е справил с най-големия дипломатически подвиг? Претърсвам исторически документи: договори, финансови документи, портрети, съвременни свидетелства и писма, много писма. Проследявам стъпките на Бен от улиците на Паси до масите на кафене „Прокоп“ (най-старото кафене в Париж и любимо на Бен) и бреговете на Сена и накрая откривам отговора или *отговорите*.

Мисията на Франклин във Франция е неговият шедьовър, неговият „Бял албум“. Успехът изисквал не един инструмент, а целия комплект. На палубата трябвало да бъде не един Бен, а всичките. Там бил и Ядосаният Бен, и Социалният Бен, и Заетият Бен, и Смешният Бен, и останалите. Появили се и няколко нови.

Франклин се нуждаел от метод за всичко. Това е начинът, по който той превръщал своята огромна, но разпръсната енергия в продуктивна и полезна. Той имал своите Тринадесет добродетели за водене на добър живот и така наречените „Статии за вярата“ за водене на духовен живот. Имал и метод за дипломация, за спечелване на хората. Той никога не го е назовавал изрично, но аз го знам. Не мисля, че Бен би възразил. Винаги е бил отворен за нови идеи, за нови формулировки.

Как да очароваме французите и да спечелим Революционната война в седем не толкова лесни стъпки

1. Работи с това, което имаш

Бен не разполагал с почти нищо, с което да работи. Няма американско посолство или служители, които да очакват пристигането му. Трябвало да измисли и създаде американската дипломатическа служба от нулата, и то тайно. Никога преди или след това американски дипломат не е бил толкова сам и толкова необходим. Днес Държавният департамент държи посланиците си, особено тези, които служат на чувствителни постове, на къса кашка. Не и по времето на Франклин. Отнемало е три месеца, за да се зададе въпрос на Конгреса и да се получи отговор. Франклин е бил много самостоятелен. Кое-то се оказва по-скоро благословия, отколкото проклятие. Дава му време и пространство да прави нещото, което умее най-добре: да импровизира.

Тъй като не разполагал с персонал, той назначил внука си Темпъл, сина на Уилям, за свой личен секретар. Хората го нарекли „Франклинчето“ заради физическата прилика и заради това, че двамата били неразделни. „Темпъл е дясната ми ръка“, казвал Бен.

Бен импровизирал и по други начини. САЩ все още нямали национална емблема, така че Бен и неговите колеги комисари изпращали официални документи с личния печат на Франклин – неговия собствен герб. В Посолството нямало печатница, затова Бен създал такава и започнал да печата

американски паспорти, юридически документи и покани за приеми в Посолството. Освен това той печатал своите миниатюри и ги подарявал на приятели. Бен компенсирал своята липса на обществено положение, включвайки се в няколко френски социални мрежи, като научната общност и масоните.

В негова полза действало още нещо – нещо неосезаемо, но силно: славата. Да кажеш, че французите са обичали Бен Франклин, е все едно да кажеш, че американците обичат големи порции. Това е огромно подценяване. Франция била нация от задъхани франклинисти. Когато Бен присъствал на заседанията на Френския парламент, го посрещали с аплодисменти. Всеки френски художник и скулптор искал Бен да седне пред него и той обикновено се съгласявал. Скоро образът му бил навсякъде. Както казал на един приятел: „Лицето ми вече е почти толкова известно, колкото това на Луната“.

Тази слава радвала Франклин, но дразнела колегите му американски дипломати. Джон Адамс се оплаква от „сцената на непрекъснато разточителство“, която пронизва ежедневието на Франклин, от парада на почитатели, които „идват, за да имат честта да видят великия Франклин и да имат удоволствието да разказват истории за неговата простота, за плешивата му глава и редките му коси“. Абигейл Адамс, която е на посещение във Франция, също е шокирана. Тя присъства на вечеря с Франклин и неговата добра приятелка мадам Хелвеция, за която казва, че „някога е била красива жена“ (аууу!) с „небрежно наперено излъчване“.

След това, както съобщава Абигейл Адамс, се случва нещо наистина скандално. „Когато влязохме в стаята да вечеряме, тя беше поставена между Доктора и г-н Адамс. По време на вечерята тя водеше основния разговор, като често сключваше ръката си с тази на Доктора, а понякога разперваше ръце върху облегалките на столовете на двамата господа, след което поставяше небрежно ръката си на врата на Доктора.“ Върхът: „След вечеря тя се хвърли на един диван, където показва повече от краката си“. *Quelle horreur!*

Семейство Адамс не успяло да разбере, че социалният и професионалният живот на Бен са били свързани. Той се

срещал с французите при техните собствени условия. Онова, което разсъдливите му колеги възприемали като глезене и по-къра, Бен виждал като нежно убеждаване.

Джон Адамс се тревожел на глас, че цялата тази слава се е стоварила върху плешивата глава на Франклин и той твърде много се е поддал на френското влияние. Томас Джеферсън спокойно отговорил, че добрият Доктор е спечелил доверието на французите и „може да се каже, че по-скоро те са под негово влияние“.

Славата е могъща сила. Тя може да бъде използвана и за добро, и за зло. Франклин я използвал за добро.

2. Бъди съпричастен

Артър Лий и другите американски комисари виждали френското правителство като гигантски банкомат. Франклин – не. Той виждал света през очите на французите, разбирал желанията и страховете им. Не искал пари, когато това е било изгодно за американците, а съобразявал исканията си с работата на френската бюджетна система. Франклин, отбелязва един историк, „имал здравия разум да не дразни французите“.

Съпричастността на Бен го превръща в проникателен и изключително полезен дипломат. Френският министър на външните работи Вержен предпочитал да работи с Франклин на четири очи. Той харесвал Франклин и го смятал за мъдър и отзивчив, макар и малко стар и странен. Намирал Джон Джей за суетен и раздразнителен. Що се отнася до Джон Адамс, отказвал изобщо да контактува с него. (През 1779 г. Конгресът назначава Франклин за единствен пълномощен представител, де факто посланик.)

Откъде идва емпатията на Бен? Възпитанието му обяснява много. За разлика от много от основателите, Бен не е роден с привилегии. Той е бил квалифициран работник, работил е с кожена престилка. Професията му – печатар, помага за съпричастността му. Печатарите трябвало да обработват текстове, които изразяват различни гледни точки. И да припомним, че печатните форми се подреждали с главата надолу и огледално.

Печатарите като Бен били свикнали да виждат света от различни гледни точки.

3. Пренебрегвай враговете си – а още по-добре, осмивай ги

Франклин не търсел врагове, но те го намирали. Крал Джордж III го наричал „коварен човек“. Когато се сблъскавал с подобни нападки, обичайната стратегия на Бен била да ги игнорира. Той не искал да разпалва огъня на враждата, като отговаря на омразата с омраза. Отговарял с хумор.

Лорд Стомонт, британският посланик във Франция, бил като постоянен трън в широкия задник на Бен. Стомонт се опитвал да подкопае репутацията на Франклин и да хвърли съмнения върху храбростта на американската армия. В един момент се разпространявали слухове, че шест батальона от континенталната армия са се предали. Запитан дали тези съобщения са верни, Бен отговорил: „Не, това е просто Стомонт“. Подигравката прилепнала. Скоро във висшето френско общество станала популярна нова дума: *stormonter* (да стормонтираш) – „да кажеш лъжа“.

Бен се стараел да не отблъсква онези, с които не бил съгласен. Той винаги държал вратите отворени и не горял мостове. Този подход му служел добре, но понякога бил прекалено доверчив. Например към Едуард Банкрофт, мил приятел, член на Кралското дружество и неофициален секретар в неофициалното Американско посолство. Той бил също и британски шпионин. В продължение на повече от осем години всеки вторник в 21:30 ч. Банкрофт се промъквал в градините „Тюйлери“ в Париж и поставял запечатана бутилка в едно кухо дърво, която по-късно да бъде прибрана от британски агент. Класически шпионски похват. Банкрофт предал своите американски сънародници по обичайната причина: за пари. Четиристотин лири годишно, ако трябва да сме точни. Никой, дори подозрителният Джон Адамс, не го заподозрял. Историците разкрили двойните сделки на Банкрофт едва през втората половина на XIX век.

4. Апелирай към чувството за собствена значимост на хората

Франклин се обръща към французите по няколко начина. Един от тях е през техния личен интерес. Той напомня на френските чиновници и собственици на предприятия за огромния пазар, който ги очаква в независимите Съединени щати, и загатва за перспективата за търговски договор, който ще отвори американските пристанища за френските кораби. (Не било необходимо да напомня на французите, че американската победа ще отслаби дългогодишния им съперник Великобритания; това си било ясно.)

Но той знаел, че само личният интерес рядко е достатъчен, за да повлияе на хората. Той отправял други, по-възвишени призови, най-добре изразени в писмо до приятеля му Самюел Купър: „Тук е общоприето, че нашата кауза е *кауза на цялото човечество* и че се борим за тяхната свобода, защитавайки нашата собствена“. Помощта за американците е нещо повече от комерсиален ход. Тя е благородна. Ярък случай на „морална красота“, онова възвишено, неизразимо чувство, което изпитваме, когато станем свидетели на акт на чиста самоотверженост. Нещо, което е мощна мотивация, както знаел Бен. Точно това е имал предвид, когато години по-рано е възхвалявал „красотата и полезността на добродетелта“. Днес съчетанието на красота и полезност е рядко срещано, но то е определяло философията на Франклин и живота му.

Имало и друга движеща сила – странност на човешката природа, известна днес като „Ефектът на Бен Франклин“. Той се сблъскал с нея през 1736 г., когато работел като секретар на Пенсилванското законодателно събрание. Един влиятелен нов член на събранието, „джентълмен с богатство и образование“, нещо не харесвал Франклин и дори заплашвал, че ще направи живота му нещастен. Какво да прави? Бен би могъл да прави метани на този член и да се опита да го спечели с ласкателства. Вместо това той предприел друг подход.

След като чул, че този човек притежава рядка и ценна книга, Бен попитал дали може да я вземе назаем за няколко дни.

Човекът се съгласил и Бен я върнал навреме с благодарствена любезна бележка. „Когато се срещнахме следващия път в Камарата, той ме заговори (което никога преди не беше правил), и то с голяма вежливост“, спомня си Бен. Двата бързо се сприятелили. Изводът на Бен: „Този, който веднъж ти е направил услуга, ще бъде готов да ти направи друга, за разлика от този, на когото сам си услужил“.

Знам, че звучи нелогично, дори малко налудничаво. Не бихме ли предпочели тези, които ни правят услуги? Не задължително. Както открил Франклин и потвърждават последните проучвания, обратното е вярно. Ние не харесваме хора, които са мили с нас. Харесваме хора, към които ние сме мили. Защо? Едно от обясненията е когнитивният дисонанс. Трудно е да се поддържат две противоречиви мисли едновременно. Това ни кара да се чувстваме неудобно. Намираме изход от напрежението, като променяме мнението си. *Не харесвам Джо, но правя услуга на Джо, така че може би все пак го харесвам.* Има и друго, по-просто обяснение: харесва ни да бъдем полезни, а оттам харесваме и тези, които ни дават възможност да го правим.

5. Разпределяй енергията стратегически

Въпреки мнението на клеветниците Бен не бил мързеливец. Работел по дванайсет часа на ден и много рядко си взимал отпуск. Работел усилено, но и умно. Вече навлязъл в седемдесетте си години, Бен знаел, че трябва да пести енергия. Добрият плувец е ефективен и никога не губи инерция. Франклин знаел кога да се загребва и кога да се плъзга по водата, кога да упражнява (фин) натиск и кога да се отпусне.

Не мога да не се сетя за главното електрическо откритие на Франклин: теорията за запазване на заряда. Електрическите потоци, подобно на течаща река, се стремят към равновесие, а не към излишък на положителни или отрицателни заряди. По същия начин Бен вижда Великобритания и Франция като две противотежести, положителни и отрицателни заряди, които търсят равновесие, независимо дали го осъзнават или не. Бен

не се свенял в това търсене на равновесие да използва средства, които може дори да изиграят едната страна за сметка на другата. Преди да отплава за Франция, той изготвил фиктивно предложение за мир между американските колонии и Великобритания. Знаел, че това ще разтревожи французите и може да бъде използвано за оказване на натиск върху тях, за да подкрепят американците. За всеки случай го държал в джоба си, но така и не го използвал.

6. Бъди благодарен

Американските комисари, колеги на Франклин, не смятали за нужно да благодарят на французите за подкрепата. Те смятали благодарността за признак на слабост. Даже обратното, според тях французите трябвало да благодарят на американците за това, че са им дали шанс да инвестират отрано в този обещаващ стартъп, наречен Съединени американски щати. Франклин не гледал на нещата по този начин. Той благодарял на французите при всеки удобен случай. „Подобно изразяване на благодарност е не само наш дълг, но и наш интерес“, казва той. Красотата и полезността се сливат отново.

Философията на благодарност на Франклин се отплатила както на младите Съединени щати, които продължили да получават подкрепа от Франция дори след войната, така и на Бен. И до днес Франклин е почитан във Франция. Що се отнася до останалите, нека просто кажем, че няма улица „Адамс“ или улица „Лий“.

7. Запазвай перспективата

По време на престоя си във Франция Бен написал миниатюра, наречена „Ефимери“. Тя е разказана от гледната точка на майска муха, която има живот само един ден. „Видях как се раждат, разцъфтяват и угасват поколения – казва едnodневката. – Сегашните ми приятели са децата и внуците на приятелите от моята младост, които, уви, вече ги няма! И аз скоро трябва да ги последвам, тъй като по силата на природата, въпреки че все още съм здрава, не мога да очаквам да

живея повече от 7 или 8 минути.“ Мухата е отчаяна. Какъв е смисълът да се занимаваш с нещата, които правят едnodневките, като например да събираш манов мед, ако нямаш време да им се насладиш? Приятелите на мухата се опитват да я утешат, като ѝ напомнят, че ще остави име след себе си. „Но каква ще е славата на една едnodневка, която вече не съществува?“ – казва Бен чрез думите на мухата.

Мисля, че именно ясното осъзнаване на преходността на живота е позволило на Франклин да устои на бурите, които биха сломили всеки друг. Той знаел, че залогът е изключително висок, но в същото време изобщо не е висок.

Напредналата възраст на Франклин не е нещо несъществено. Не мисля, че ако беше по-млад, Франклин би успял във Франция. Той щеше да е твърде зелен и твърде арогантен. Бен култивирал методите си, тези навици, в продължение на цял живот. Така че, когато дошло време да действа като Бен на пълна мощност, той е знаел какво да прави.

Събуждам се рано в облачен летен ден. Бен рядко го правел. Той все още бил трудолюбив (добродетел № 6) и решителен (добродетел № 4), но се движел стриктно по френското време. Знаел, че вечерята, а не закуската, е мястото, където се обсъждат планове, излагат се идеи и се сключват сделки. Няма смисъл да става рано. Ако не друго, това те правело подозрителен в очите на французите.

Пресичам Сена при Понт дьо Грьонел, небето се прояснява, а лек бриз раздвижва реката долу. Ноздрите ми се изпълват с неособено приятна миризма на саламура, докато край мен се плъзга лодка, наречена „*Yachts de Paris*“. Бен плувал в Сена. Не толкова често и не толкова бързо, колкото някога, но той плувал и това било нещо. Плувал сам или понякога с внука си Бени, когото учел да плува. Предавал факела.

Опитвам се да си представя Франклин тук, със сбръчкана и отпусната кожа, как се хвърля в реката, гол. Дали голият Бен е привличал любопитни погледи или подигравки на неодобрение? Съмнявам се. Това, което британците намирали за шокиращо, французите намирали за напълно нормално и

едва ли заслужаващо коментар. Те пренебрегвали Франклин като (предполагам) блудник, а гледали на него като на Франклин – учения, Франклин – философа и Франклин – мъжа – в цялата му гола слава.

След няколко погрешни завоя намирам гарата и се качвам на влака за Версай. Влакът пътува тридесет и пет минути. Бен е правил същото пътешествие, но с карета, много пъти. Отнемало му няколко часа, а друсането по неравния път влошавало състоянието на камъните в бърбеците му.

Влакът пристига на гарата във Версай и ме депозира в рог на изобилието на американската култура: „KFC“, „McDonalds“ и „Starbucks“. Какво би казал Бен за тази нечестива тройца? Сигурен съм, че би се усмихнал, доволен, че прогнозата му се е оказала вярна. Американската култура наистина е във възход. „Изкуствата с удоволствие *пътуват на запад*“, казвал той. Бързото хранене очевидно пътува в обратна посока.

Вървя по чакълеста пътека, осеяна с дървета. Преди около двеста и петдесет години трио американци, водени от Бен, идват във Версай скромно, със свалени шапки, за да търсят пари и оръжия. Днес американците идват с хиляди, търсейки дрънкулки и снимки в Инстаграм и – може би най-вече – полъх от кралския аромат, на който по необясними причини, ние, деца на бунтовниците, сякаш не можем да се наситим.

Заобикалям тълпите и се насочвам към една стая. Значително по-малка от останалите и обзаведена по-просто, стаята на Съвета е сред най-непопулярните места в двореца. Разбирам защо. Таванът е гол, няколкото огледала са малки и мръсни. Подовите са от обикновен паркет, като нещо, което може да се види в стая за отдих в сутерена, а не във френски дворец. От едната страна на стаята има камина, а над нея – две вази, изобразяващи Марс, римския бог на войната, и Минерва, богинята на мъдростта. В центъра на стаята има малко и просто дървено бюро.

Крал Луи XVI е работил тук. Не мога да си представя Бен в свръхмодерните пространства на Версай, но мога да си го представя тук, в тази проста и сериозна стая, където се заpretват ръкави и се вземат важни решения. Именно тук, на 20

март 1778 г., в първия ден на пролетта, Бенджамин Франклин е имал аудиенция при крал Луи XVI. Кралят и Бен се поздравяват за двата договора, които Франция и новосъздадените Съединени щати са подписали шест седмици по-рано. Край на половинчатите мерки, тайните операции и фиктивните компании. Французите вече били изцяло в подкрепа на *les insurgents* (метежниците), както наричали американците. След повече от година скрито ухажване Франция и САЩ оповестили публично отношенията си.

Бен имал късмет, че стигнал толкова далеч. Кралят не бил негов почитател. Той не вярвал на Бен и се дразнел от голямата популярност на обикновения американец. Образът на Франклин бил повсеместно разпространен във Франция, затова кралят го добавил на още едно място: на дъното на нощни гърнета, които подарявал на приятели. За щастие, в ухото на краля шепнели и други гласове – а именно външният му министър Вержен, който убедил Луи да подкрепи американците.

Мария-Антоанета била по-малко скептична към Бен от съпруга си. Кралицата „беше изумена между богатите министри на великите европейски сили да открие един голям гений, скрит зад такава неподправена простота“, спомня си приятелят на Франклин абат Льофевр дьо ла Рош. Веднъж кралицата попитала един придворен каква е била професията на Франклин, преди да стане посланик.

„Майстор в печатница“, казал той.

„Наистина ли? – отговори кралицата. – Във Франция той щеше да достигне най-много до продавач на книги.“

Тя обаче била очарована и благоволила да позволи на Бен да я наблюдава на игралната маса. Не знаем дали е била поднесена торта, но се обзалагам, че е била поднесена и изядена. И така продължила връзката на френската аристокрация с Бен. Те били едновременно отблъснати и привлечени от простото му облекло и народната му мъдрост.

Легендата разказва, че когато Франклин се срещнал с краля, носел същото палто от червено-кафяво кадифе, което бил облякъл по време на ритуалното си унижение в лондонския „Кокпит“. Възмездие. Най-изненадващото обаче било това,

което не носел. Нямам перука. Нямам церемониална шпага. Това било нарушение на придворния етикет, но придворните във Версай били възхитени.

Забелязвам наблизно американска двойка – техните марафонки ги издават – и решавам да играя непоискан екскурзовод. Това е стаята, в която Франклин се е срещнал с краля – съобщавам им, преди да вдигна залога. „Това – казвам, като правя пауза за драматичен ефект – е мястото, където Американската революция е успяла.“ Преувеличение? Може би, но не много. Ако Франклин не беше сключил съюза с Франция, континенталната армия нямаше да разполага с ресурсите, необходими за победата над британците. Всичко е толкова просто.

Излизам от двореца, когато ми хрумва, че за последен път съм бил тук преди почти четиридесет години. Бях прекъснал за известно време колежа и обикалях Европа с една крайно несъвместима приятелка. Дали съм същият човек, който бях тогава? Във физически смисъл – не. По-младото ми „аз“ имаше много повече коса и много по-малко килограми. На клетъчно ниво също не съм същият човек. Всяка клетка в човешкото тяло се регенерира след седем години, така че, технически погледнато, аз съм шест пъти по-различен от по-младото си „аз“. В други отношения също съм различен. По-младият ми „аз“ имаше целия си живот пред себе си, отворени врати, докъдето поглед стига. Всичко, което трябваше да направя тогава, беше да избира в кои от тях да вляза. Със сигурност обаче е останала някаква следа от двадесетгодишното ми „аз“, някаква сюжетна нишка, която свързва по-младата и по-възрастната ми същност.

По-възрастният Франклин, разбира се, също се различавал от младия Бен. Мускулестото му тяло на плувец се било превърнало в рула мазнини, обвити в лющеща се червеникава кожа. Линията на косата му се била преместила на север, но не в Канада. Той се движел по-бавно, като внимавал да не предизвика пристъп на „камъка“ или някое от другите си заболявания. Бил по-мек човек и в други отношения. По-малко дързък и провокативен, по-отстъпчив и приятен. Така че, да, той бил различен Бен, но бил и същият. Никога не е губил

вярата си в равенството (макар и невинаги да го е спазвал), в силата на компромиса, в превъзходството на личния опит или в тихото достойнство да водиш полезен живот.

В последния ми пълен ден във Франция се връщам на улица „Франклин“. В единия край на улицата има бронзова статуя на Бен. Той седи изправен и енергичен, сякаш всеки момент може да се впусне в действие. Лявата му ръка стиска подлакътника, а дясната – чанта с документи. Изражението му е умно и внимателно, а на устните му се вижда следа от усмивка, сякаш повтаря някоя от неприличните шеги, които обичал да разказва. В основата на статуята е поставена плоча с надпис: „Човекът, чийто гений издигна стандартите на Америка, чиято мъдрост се разпространи в Европа, човекът, когото два свята смятат за свой“.

Искам да докосна Бен, но не мога. Статуята е отдалечена на пет-шест метра от тротоара, зад телена мрежа. Изглежда ми неправилно. Бен, човек от народа, би трябвало да е по-достъпен. Няма да търпя това – заявявам наум, с непривична за мен убеденост. Опитвам се да отворя оградата, но тя е заключена с катинар. Опитвам се да я разклатя. Нищо.

Обмислям да прескоча оградата. Така би постъпил Самюел Адамс. Щеше да се хване с две ръце за нея и да я прескочи, без да се съобразява с правилата, след което щеше да я събори за всеки случай. Джон Адамс щеше да прокълне оградата и системата, която я е издигнала – една манипулирана система, която точно в този момент крои планове да го съсипе. Томас Джеферсън щеше да пише красноречиво за неотменимото право на всички хора (с изключение на поробените) да живеят без ограда и щастливо, но нямаше да предприеме никакви действия.

Какво би направил Бен? Гледам го прекалено дълго, сякаш статуята може да ми даде отговор. После ми просветва. Франклин щеше да намери местния началник на оградата и на очарователния си развален френски щеше да го убеди, че отварянето на оградата е не само в интерес на Бен, но и в негов собствен интерес. Бен щеше да прави това търпеливо, но

настойчиво, толкова дълго, колкото е необходимо, докато човекът от оградата с радост я отвори за него, сякаш американецът е този, който му прави услуга, а не обратното. След това Бен щеше да се присъедини към няколко приятели за мадейра и шах, като забавлява всички с разказа си за дипломацията на оградата.

Вземам метрото до „Сен Жермен“, след което вървя – не, *по мен вървят* – понесен от тълпите в слънчевия летен ден. Долавям откъслечни думи на английски. „Слънцето е приятно“, казва една възрастна (но не стара) жена. „Искам да кажа, че в Париж няма климатици“, казва друга с нийоркски акцент. Двама по-възрастни (но не стари) мъже с тексаски акцент говорят, заклевам се, за цените на петрола. Завивам към улица „Бонапарт“ и вървя още няколко минути, преди да осъзная, че съм подминал целта си, и да направя смущаващ обратен завои. *Пардон, пардон.*

Разбирам защо пропуснах 59 *Rue Bonaparte*. Това е обикновена парижка сграда, висока четири етажа с балкони, тип „Жулиета“, и с фасада от олющена бяла боя. Непосредствено до нея е разположена витрина, макар че „витрина“ е много щедро казано. Това е просто купчина произволни книги: *The American Heritage Dictionary*, *École et Intérgation des Immigrés* и, по някаква причина, малко заглавия на руски и китайски. Една табела ме информира, че в момента това е печатница. Разбира се, мисля си. Печатът следва Бен навсякъде. Друга табела разкрива историческото значение на сградата: „В тази сграда, бивш хотел „Йорк“, на 3 септември 1783 г. Дейвид Хартли, от името на краля на Англия, Бенджамин Франклин, Джон Джей, Джон Адамс, от името на Съединените американски щати, подписаха окончателния мирен договор, с който се признава независимостта на Съединените щати“.

Войната била приключила. Франклин, заедно с Джей и Адамс, оглавил мирните преговори. Кулминацията им настъпила през лятото на 1783 г. – необичайно време, когато Европа почти не вижда слънце. Една синя омара и суха „кървава“ мъгла покривали континента в продължение на няколко месеца. Хората имали проблеми с дишането. Корабите, които

не можели да плават заради безветрието, оставали в пристанищата. Бен предполагал, че странното време е причинено от метеорит или вулкан. Второто му предположение се оказало вярно. През юни същата година един исландски вулкан изригнал, изхвърляйки милиарди тонове серен диоксид в атмосферата.

Преговорите били дълги и трудоемки и продължили близо две години. Но Бен имал „темперамент на преговарящ“ и запазвал хладнокръвие под натиск. Той не бързал. Щял да изчака, докато британците се опомнят и подпишат мирен договор при условията на Америка. Бил толкова хладнокръвен, че в разгара на преговорите някак си намерил време да изпрати на приятел писмо от двадесет страници за въздействието на мълниите.

Търпението на Бен се отплатило. В края на юли 1783 г. новият британски министър-председател лорд Шелбърн, нетърпелив да сключи сделка и осъзнавайки, че американците няма да приемат нищо друго освен пълна независимост, отстъпва по този спорен въпрос. Франклин и останалите преговарящи постигат договор, който е изключително благоприятен за американците, включително западна граница, която се простира чак до река Мисисипи. Бен предложил на британците да отстъпят на американците и Канада. Те не го направили, но аз се възхищавам на Бен за това, че е опитал.

Франклин направил една грешка. Континенталният конгрес изрично го инструктирал да се консултира с Франция за преговорите. Той не го направил. След като мирният договор бил подписан, Франклин предприел пътуването по неравния път до Версай, за да се срещне с Верген и да понесе унижение. Бен, както знаем, се справял отлично с униженията. Съжалявам, много съжалявам, казал той на външния министър, и се надявам, че иначе перфектният договор „няма да бъде разрушен от една наша небрежност“. Това не се случило. Верген простил на Франклин и дори се съгласил да отпусне нов заем на вече напълно независимите Съединени щати.

Бен бил готов да се прибере у дома. Бил готов вече от известно време и въпреки правилото си никога да не напуска

обществени постове, подал оставката си, но Конгресът отказал да я приеме и настоял той да остане във Франция. Ето отрицателната страна на това, да си изключително полезен. Не получаваш много почивка. „Изглежда, че съдбата ми е постоянно да желая отдых, но никога да не го получавам“ – въздъхнал Бен.

Междувременно здравето на Бен се влошавало. „Чувствам, че недъзите на възрастта настъпват толкова бързо, а сградата се нуждае от толкова много ремонти, че скоро собственикът ще намери за по-евтино да я събори и да построи нова.“

През 1785 г. Конгресът най-накрая освобождава Франклин от задълженията му и изпраща Томас Джеферсън да го наследди. „След като приключих дневната си работа, се прибирам у дома, *за да заспя*“, казва той на Дейвид Хартли, британския си колега на мирните преговори. Но нямало гаранция, че ще преживее дългото пътуване до Филадельфия. Не само че го чакало опасно пресичане на океана, но първо трябвало да стигне от Паси до пристанищния град Хавър, на почти 300 километра. Камъните в бърбреците му се били преместили на юг към пикочния мехур и сега били по-болезнени от всякога. Преминаването дори на кратки разстояния му причинявало мъчителна болка. Да пътува с карета по грубия калдъръм, не можело да става и дума.

Остани – молели го френските му приятели. Прекарай остатъка от дните си тук, под грижите на опитни лекари и в компанията на тези, които те обичат. Било съблазнително. Бен обмислил идеята. Бил силно привързан към мястото. Аз съм същият. Където и да отида, се питам: „Мога ли да живея тук? Мога ли да бъда щастлив тук?“. Най-често отговорите са „да“. И все пак не се премествам там, където и да е „там“. Прибирам се у дома. И в крайна сметка Бенджамин Франклин решил да направи точно това.

Томас Джеферсън изпитал облекчение. Той се опасявал, че Франклин може да умре по време на операцията в Париж и че ще трябва да дава много обяснения. Френските приятели на Бен били натъжени, както и той самият. Той ги призовал да не увеличават скръбта му: „Помогнете ми да поддържам духа, от който се нуждая, за да замина. Задачата ми е недовършена“.

Бен обяснил трудното си решение в писмо до своя приятел, морския капитан Натаниел Фалконер: „Приятно е да се живее с французите: те ме обичат и аз ги обичам. И все пак не се чувствам у дома си и искам да умра в собствената си страна“. Това е истинското определение за дом. Не къде искате да живеете, а къде искате да умрете.

Решението му било взето – връщал се у дома, но оставал един сериозен проблем: как да стигне до Хавър? Обикновено плаването с шлеп по Сена било удачен вариант, но лятото на 1785 г. не е било типично. Било горещо и сухо. Нивото на водата било ниско, а реката не била плавателна. Бен обмислял да лети с балон от Паси до Хавър. Това не е толкова налудничаво, колкото звучи. Само шест месеца по-рано двама безстрашни авиатори (сред които и американският им колега Джон Джефрис) са извършили първото прекосяване на Ламанша с балон. Но това било рисковано.

На помощ се притекла кралица Мария-Антоанета. Тя предоставила на Бен кралската си носилка и две от най-добрите си, най-сигурните мулета. Носилката била окачена на дълги пръти и прикрепена към мулетата. Покрили я със завеса и сложили вътре кушетка, на която Бен можело да седне или да се излегне.

Не съм добър в сбогуванията. Съпругата ми твърди, че веднъж в Индия съм се сбогувал, като съм ѝ подхвърлил нейната раница, и съм си тръгнал. Не си спомням този епизод, но звучи правдоподобно. В моята фамилия има дълъг списък от хора, които не умеят да се сбогуват. Баща ми беше най-лошият. Когато го карах до дома му във Флорида, той редовно излизаше от колата, *преди* да е спряла напълно. Искане ми се да го бях измислил, но е вярно. Бен също не бил добър в сбогуването. Изливането на сурови емоции го смазвало.

В началото на юни 1785 г. работниците започнали да опаковат вещите на Бен: общо седемдесет и седем сандъка, които включвали книги, разглобена печатарска машина, научни инструменти и стомни с минерална вода от изворите на Паси. Накрая, на 12 юли, часът настанал. Голяма тълпа от приятели

и доброжелатели се събрала, за да го изпрати – момент, който е описан от внука на Франклин Бени: „Дядо ми се качи на колата си сред голям брой хора в Паси. Около него цареше тържествена тишина, прекъсвана само от ридания“. Томас Джеферсън, който също бил там, разказва, че изглеждало така, сякаш Паси е загубил своя патриарх.

Франклин понесъл добре пътуването по суша. Кралската носилка на Мария-Антоанета се оказала не само елегантна, но и полезна, и удобна, като се поклащала леко при всяка стъпка на мулетата. За една седмица керванът на Франклин стигал до Хавър. Очаквало го едно последно писмо от мадам Хелвеция: „Представям си те в носилката, която се отдалечава от нас на всяка крачка, вече изгубен за мен и за тези, които те обичаха толкова много и [на които] толкова много липсваш. Страхувам се, че те боли... Ако е така, върни се, *mon cher ami*, върни се при нас!“.

Но Бен нямало да се върне. Корабът, който щял да го преведе през Ламанша и след това до Филадельфия, бил готов за отплаване. Бенджамин Франклин, човек с дълбоко галска душа, никога повече нямало да стъпи на френска земя.

Отпътувам от Франция не с кралска носилка, а с френските железници SNCF, след което с ферибот прекосявам Ламанша. Две германки, отседнали в същия хотел, ми предлагат да си вземем такси до гарата и аз се съгласявам. Едната от тях говори отлично английски и аз, жаден за разговор на родния си език, се впускам да разказвам за моето увлечение по Франклин и за това, че го виждам като пример за подражание – за хората навсякъде, но най-вече за моята разкъсана родина. Разказвам ѝ как съм проследил стъпките му от Орé до Паси, а сега се отправям към Саутхямптън, Англия, където за последен път ще видя за кратко отчуждения му син Уилям.

„Но как той може да е модел за подражание, ако е скъсал със сина си? – пита тя. – Какво би станало, ако всяко американско семейство постъпваше така, когато има разногласия в политическите си възгледи?“

Не съм сигурен как да отговоря. Промълвявам нещо за това, че Бен не е съвършен. Тя кимва учтиво, но се вижда, че намира отговора ми за неадекватен. Както и аз.

Казваме си довиждане, *bon voyage*, но въпросът ѝ остава в мен. Следва ме във влака, а после и на ферибота. Преобръщам го в ума си отново и отново. Как Бен може да бъде пример за подражание за цял един народ, след като не е бил такъв дори за собственото си семейство? Когато фериботът акостира в пристанището на Портсмут, а лятната светлина избледнява, съм изтощен, но все още нямам отговор. Обещавам да се върна към този въпрос. Скоро, след като първо се наспя добре.